

ХУДОЖНЯ ОСВІТА

Світлана КОЛОВЕЦЬ

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
 Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ВЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. У статті обґрунтовуються особливості професійної підготовки студентів - майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вищих педагогічних навчальних закладах України; презентуються результати емпіричного дослідження щодо реального стану означеної підготовки у сучасних умовах, аналізуються чинники, які впливають на якість даного процесу.

Ключові слова: професійна, педагогічна підготовка, учитель образотворчого мистецтва, вищий навчальний заклад.

Значущість і важливість діяльності учителя образотворчого мистецтва, спрямованої на розвиток, навчання та виховання наших дітей і молоді, сьогодні стає дедалі актуальнішою і справедливо набуває загальносуспільної поваги та визнання.

Так, у “Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті” підкреслюється, що оновлення системи вітчизняної освіти має неодмінно вдосконалюватися шляхом оптимізації підготовки кожного вчителя до максимальної реалізації його професійно-творчого потенціалу в педагогічній діяльності [1]. Широке коло вітчизняних учених, методистів, викладачів, учителів та інших фахівців у галузі мистецької освіти, філософії, професійної педагогіки, психології та мистецтвознавства (Є. Антонович, Л. Бабенко, О. Ковальов, В. Ковальчук, Т. Колесниченко, О. Михайлюк, І. Мужикова, О. Отич, В. Орлов, Л. Покровщук, О. Попик, Т. Шашкевич, В. Радкевич, М. Резниченко, Т. Саєнко, О. Слободян, Г. Сотська, М. Стась, І. Туманов, Л. Фесенко, Р. Шмагало та інші) займається різноплановими дослідженнями, вивченням і впровадженням цікавих зразків позитивного педагогічного досвіду з метою зробити за-

значений процес не лише можливим, але й ефективним [2].

Проте на заваді розв’язання окреслених проблем відносного становлення і підготовки учителів образотворчого мистецтва залишаються певні суперечності, коли, наприклад:

а) на різних рівнях широко декларується гостра необхідність переорієнтації та переосмислення змісту професійної освіти з пізнавально-інформаційного на розвивально-виховний та творчоспрямований, а на практиці, як і раніше, переважають формальні й навіть застарілі підходи до такої підготовки;

б) при помітному зниженні якісного рівня професійної (у тому числі методичної) підготовки учителя образотворчого мистецтва не виправдано підвищуються вимоги до художньо-професійного рівня “продукту” дитячої творчості;

в) кількість підготовлених фахівців з образотворчого мистецтва не завжди відповідає якості їхньої професійної компетентності: методичної, художньо-практичної та педагогічної майстерності зокрема.

Окрім того, незважаючи на відсутні теоретичні та методично-практичні здобутки в галузі сучасної мистецької освіти, дотепер актуальною залишається гостра потреба в зміні підходів і власне до змісту навчальної дисципліни “образотворче мистецтво” й принципів позицій щодо необхідності здійснення його творчо-активізуючого впливу на розвиток кожної особистості, і до якості професійної підготовки вчителів образотворчого мистецтва в українських вищих педагогічних навчальних закладах та інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Причини окресленої ситуації, на наш погляд, такі:

— по-перше, це певна, по суті штучна й здебільшого не виправдана “роз’єднаність” більшості навчальних закладів, їхня не в кращому варіанті “автономність” (у сенсі відповідності змісту, форм і методів підготовки фахівців мистецьких спеціальностей сучасним вимогам, державним стандартам, системам, програмам тощо).

— по-друге, недоречний консерватизм у розробленні змісту професійної підготовки вчителів образотворчого фаху та помітне уникання активного впровадження найефективніших освітніх технологій. Прикладом можуть бути не завжди досконалі

програмно-методичні матеріали, що їх розробляють викладачі вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів і які протягом останніх десятиліть залишаються практично незмінними та складаються з таких навчальних дисциплін образотворчого циклу: рисунок, живопис, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво, композиція, основи кольорознавства, теорія та історія образотворчого мистецтва.

Натомість, ті аспекти професійно-художньої та педагогічної підготовки вчителя образотворчого мистецтва, що стосуються їхнього особистісно-творчого розвитку, творчої самореалізації, практично-методичного вдосконалення та набуття педагогічної майстерності, дотепер залишаються швидше винятком, ніж правилом.

Та нині для ефективної діяльності вчителя образотворчого мистецтва важливо, передусім, відповідність до новітніх вимог, систематизувати та послідовно й якісно здійснювати його підготовку до передання своїм вихованцям того, чим він володіє або має володіти сам. Ймовірно, що тоді це зможе відчутно зменшити кількість прикладів, коли "ґрунтовно" підготовлений спеціаліст у практичній роботі має значні проблеми не лише з вирішенням загальних навчально-виховних цілей та і завдань, але навіть із звичайним проведенням уроків образотворчого мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах.

Водночас, незважаючи на безліч соціально-економічних і суспільно-культурних проблем, сьогодні в нашій державі вирішенням означених проблем опікується широке коло вищих педагогічних, гуманітарних, мистецьких, загальноосвітніх, спеціалізованих, професійно-технічних навчальних закладів, інститутів післядипломної педагогічної освіти й інститутів Національної академії педагогічних наук України.

Нині така підготовка здійснюється передусім на художньо-графічних факультетах: Криворізького державного педагогічного університету, Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського (м. Одеса), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди та Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (м. Івано-Франківськ), де художньо-графічний факультет

нещодавно трансформувалася в Інститут мистецтв.

Зрештою, інститути мистецтв, у яких тепер здійснюється професійна підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва, були започатковані й при інших університетах: Волинському державному університеті імені Лесі Українки (м. Луцьк); Житомирському державному університеті імені І. Франка; Національному педагогічному університеті ім. М. Драгоманова (м. Київ); Рівненському державному гуманітарному університеті.

Доцільно також нагадати, що одночасно при окремих інших університетах України було також відкрито Інститут культури і мистецтв при Луганському національному педагогічному університеті ім. Т. Шевченка; факультет культури і мистецтв при Херсонському державному університеті; мистецький факультет при Кіровоградському державному педагогічному університеті імені В. Винниченка.

Окрім зазначених навчальних закладів, професійну підготовку майбутніх учителів образотворчого мистецтва багато років поспіль здійснюють на факультетах початкового навчання та педагогічних факультетах у таких університетах: Дніпропетровський національний університет, Переяслав-Хмельницький державний університет імені Г. Сковороди, Полтавський державний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Уманський державний університет ім. П. Тичини.

У якості позитивного прикладу варто відзначити збільшення кількості вищих навчальних закладів, котрі також готують учителів образотворчого фаху в численних педагогічних коледжах та інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Слід однак, наголосити, що в багатьох українських вищих педагогічних навчальних закладах професійна підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва досі спрямовується переважно на репродуктивні види діяльності, мало часу відводиться на самостійну роботу, актуальність цих тверджень доводить проведене нами опитування майбутніх і практикуючих учителів образотворчого мистецтва в різних регіонах України, котре підтверджує їхню готовність до здійснення таких змін у

сучасній педагогічній практиці, практично зведена до мінімуму власне професійно-творча діяльність.

Для прикладу, оцінюючи рівень професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, студенти вищих навчальних закладів освіти та практикуючі вчителі визнали його як середній (56,1%), низький (35,7%) та високий (9,2%).

Вказуючи на чинники, котрі зумовлюють такий рівень, реципієнти назвали: невідповідність змісту образотворчих дисциплін сучасним вимогам (2,4%); обмежений кількісний та якісний склад форм і методів професійної підготовки (20,3%); недостатній рівень педагогічної майстерності викладачів ВПНЗ (5%); низький рівень підготовки абітурієнтів (14,8%); недостатня кількість навчальних годин (12%); низький рівень матеріально-технічної бази (69,5%). Студенти і вчителі нерідко вказували кілька чинників одночасно. В окремих відповідях вони зазначали: “безсистемність або відсутність послідовності у викладанні у ВПНЗ предметів образотворчого циклу”; “недостатня глибина викладання образотворчих дисциплін”; “невідповідний рівень викладання методики навчання образотворчого мистецтва”; “недостатній обсяг інформації щодо історії та теорії образотворчого мистецтва”; “відсутність особистісно-орієнтованого підходу до студентів” тощо.

Усе це підтверджують і результати іншого опитування, коли майбутнім учителям образотворчого мистецтва було поставлено запитання: “Яким видам діяльності і завданням з професійної підготовки з образотворчого мистецтва приділяється найбільше уваги в навчально-виховному процесі Вашого вищого педагогічного навчального закладу?” Відповідаючи, значна частина опитаних (56,2 %) вказала на перевагу в навчально-виховному процесі роботи над суто академічними художніми постановками (з натури), які протягом тривалого часу виконують студенти в аудиторії та переважно під прискіпливим керівництвом викладача. Це свідчить про те, що студенти досить часто виконують репродуктивні навчальні роботи з образотворчого мистецтва під наглядом і контролем викладача. Тобто, процес професійної підготовки має передусім вузьку навчальну спрямованість при відсутності творчої.

Учасники цього опитування також зазначили, що процес професійної підготовки студентів на педагогічних факультетах ВПНЗ розглядається і здійснюється здебільшого як навчання (з відчутним педагогічним впливом викладача на студента), а не як творчий процес так званого учіння (тобто усвідомлений і більш самостійний процес набуття знань і розвитку професійно-творчих умінь).

Натомість, для творчого розвитку студентів, майбутніх учителів образотворчого мистецтва, бажаним було б збільшення кількості суто творчих і спонтанних короткочасних завдань, а також активізація індивідуальних і колективних творчих форм роботи. Адже переважно такі форми можуть стати дуже актуальними в їхній майбутній практичній педагогічній діяльності.

Значна частина студентів (19,1%) і чверть учителів, відповідаючи на запитання “Що сьогодні могло б покращити професійну підготовку майбутніх учителів образотворчого мистецтва?”, виділили як дуже важливе — поглиблене вивчення особливостей дитячої образотворчості та відповідних методів і технологій навчання. Конкретніше, на думку опитаних студентів, вивчення студентами педагогічного факультету особливостей дитячої образотворчої діяльності має для них важливе (56%) та вирішальне (23%) значення.

Однак, насправді в процесі професійної підготовки саме вивченню особливостей дитячого розвитку та дитячій образотворчості приділяється мінімум уваги. На те, що рівень професійної підготовки з методики навчання образотворчого мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах достатній, вказало зовсім мало (13,3%) опитаних.

Більшість реципієнтів констатувала своє незадоволення щодо здійснення їхньої професійної підготовки, передусім, через низький рівень викладання у ВПНЗ методики навчання образотворчого мистецтва (понад 70%). З цього приводу близько 45% опитаних зауважили, що однією з важливих умов покращення стану професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва вони вважають приведення у відповідність до сучасних вимог саме методики викладання предметів образотворчого циклу у вищих навчальних закладах і оновлення

змісту практичної професійно-педагогічної діяльності.

Іншими словами, предмети, які викладають на художньо-графічних ВПНЗ та педагогічних факультетах ВНЗ, мають бути узгоджені з особливостями майбутньої професійно-педагогічної діяльності нинішніх студентів.

Запитання “Чи задовольняє Ваші особисті вимоги професійна підготовка з образотворчого мистецтва на педагогічному факультеті вищого навчального закладу?” зацікавило опитуваних чи не найбільше. Але на нього негативно відповіли понад половина (56%) студентів. Зокрема, вони (48%) підкреслили, що професійна підготовка на педагогічному факультеті спрямована, перш за все, на вузько професійне оволодіння образотворчою грамотою (художні знання, уміння, навички), на використання різних художніх технік у майбутній педагогічній діяльності (33,7%) та на суто мистецькі аспекти їхньої професійної підготовки (18,3%). Іще студенти висловили побажання, щоби професійна підготовка значною мірою була зорієнтована на творчий розвиток майбутнього вчителя образотворчого мистецтва (44%), на майбутню практично-педагогічну діяльність з удосконаленою методикою навчання образотворчого мистецтва (31,5%) та на способи досягнення високого рівня педагогічної майстерності (24,5%).

Такі результати підтвердили необхідність переосмислення обсягу, змістовного наповнення та часових меж професійної підготовки, що здійснюється нині на педагогічних факультетах ВНЗ, і потребу в її обов’язковій переорієнтації в напрямі творчого розвитку духовно багатой та професійно досконалої особистості вчителя образотворчого мистецтва.

Наступні запитання виявилися дещо несподіваними для студентів — “Чи вивчаються на Вашому факультеті інтегровані курси з дисциплін образотворчого циклу та які саме?” І хоча передбачалося з’ясувати необхідність інтеграції власне художніх і педагогічних знань і вмінь у процесі професійної підготовки, реципієнти не змогли (або не захотіли?) дати навіть однозначних відповідей, зазначивши при цьому, що необхідність у таких курсах очевидна й актуальна.

На запитання “Які за характером знання і вмінь в процесі про-

фесійної підготовки Ви б хотіли набути обов’язково?” 29,3% студентів вказали на знання художньо-творчого характеру, а 71,7% з них — на професійно-педагогічні. Понад третина опитаних (34,8%) виявила зацікавленість теоретичним мистецтвознавчим матеріалом, щоб мати ґрунтовну базу для паралельного з образотворчим мистецтвом викладання культурологічних курсів “Мистецтво”. Значна кількість студентів (41,8%) хотіла б зосередити свою увагу на набутті суто практичних умінь і навичок у царині різних художніх технік і прийомів, а майже третина з них (29,4%) підкреслила, що в педагогічній діяльності рівною мірою важливі теоретична та практична, а також методична складові професійної підготовки.

Відтак, результати проведеного нами опитування довели актуальність і гостру необхідність урізноманітнення форм і методів навчально-виховної роботи в процесі професійної підготовки студентів, майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Вибираючи з-поміж різних форм такої роботи, студенти визначили, називаючи по кілька форм одночасно: бесіди (37%), семінари (56,2%), гуртки й факультативи (25,6%), пленери (49%). Водночас, вони не змогли назвати жодної із зовсім нових форм або методів, використовуваних в їхній професійній підготовці. Не визначили вони й те, якою мірою використання таких форм роботи у ВПНЗ впливає на успішність їхньої майбутньої педагогічної діяльності.

Здійснене опитування допомогло також з’ясувати, чи потрібне, на думку студентів і учителів, створення культурно-виховної обстановки під час професійної підготовки. У відповідях більшості з опитаних зазначалося, що такий підхід тільки покращив би всі результати. Це підтвердили 26,5% опитаних, а 57% наполягали на введенні нових форм роботи, та найбільша частина студентів (70%) — на покращенні матеріально-технічної бази здійснення процесу їхньої професійної підготовки.

Цікавими виявилися відповіді на запитання “Де, коли і як Ви набули перших допрофесійних знань, умінь і навичок з образотворчого мистецтва?” Так, наприклад, виявилось, що до вступу до ВПНЗ невелика частина студентів (10,5%) вже мала певну допрофесійну підготовку, закінчивши художню школу, 17,2% з них навчалися в художній студії та 35,6% —

вчилися на курсах. Але більша частина (37,8%) жодної підготовки з образотворчого мистецтва не мала зовсім.

Як видно з результатів проведеного опитування, значна частина, навіть більшість студентів і учителів образотворчого мистецтва загалом критично ставляться до якості своєї професійної підготовки, вказуючи на її спрямованість до набуття майбутніми фахівцями здебільшого вузько спеціалізованих знань і вмінь у галузі образотворчого мистецтва на шкоду необхідних в умовах оновлення національної системи освіти складових — творчий розвиток кожного вчителя, його методично-практичної компетентності та педагогічної майстерності.

Таким чином, вочевидь є змога констатувати, що існує гостра потреба в зміні підходів і до змісту професійної підготовки з образотворчого мистецтва студентів ВНЗ, і до принципових позицій щодо її творчо-активізуючої та особистісно-орієнтованої спрямованості.

З метою підтвердження таких міркувань, ми передбачали проаналізувати нормативну й програмово-методичну базу здійснення професійної підготовки майбутніх і практикуючих учителів образотворчого мистецтва, здійснювану в різних вищих педагогічних навчальних закладах в умовах реального освітнього простору.

Ознайомлення зі змістом “Галузевого стандарту вищої освіти” (Освітньо-професійна програма бакалавра за спеціальністю 6.010100 Педагогіка і методика середньої освіти. Образотворче мистецтво. Напрямку підготовки 0101 Педагогічна освіта) дало змогу виявити, що “нормативний зміст навчання у навчальних об’єктах, обсяг і рівень їх засвоєння у процесі підготовки, відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики; перелік навчальних дисциплін підготовки фахівців...” переважно спрямовані не стільки на професійно-педагогічну і методичну підготовку майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, як на підготовку його в якості вузько спеціалізованого фахівця не педагогічної, а художньо-мистецької галузі.

Так, наприклад, при розгляді переліку навчальних дисциплін з циклу професійної та практичної підготовки виявилось, що, відповідно до згаданого “Галузевого стандарту вищої

освіти” майбутнім учителям образотворчого мистецтва впродовж навчання у ВНЗ пропонуються такі навчальні дисципліни (з мінімальним обсягом навчальних годин): “вступ до фаху (27 навч. год.), рисунок (972), живопис (972), композиція (324), декоративно-прикладне мистецтво (324), художньо-прикладна графіка (324), художнє конструювання (162), пластична анатомія (54), скульптура (216), методика викладання образотворчої діяльності (216 навч. год.), історія зарубіжного мистецтва (108), історія українського мистецтва (54), навчальна творча практика, плерер (405), педагогічний малюнок (81), педагогіка (108), психологія (108), педагогічна практика (837 навч. год.)”.

Отже, навіть оглядове ознайомлення з кількісними показниками змістовного наповнення професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва говорить саме за себе. Бо проста сума навчальних годин, відведених на власне професійно-педагогічну та вузько спеціальну художню підготовку студента — майбутнього вчителя образотворчого мистецтва — свідчить про перевагу останньої майже в чотири рази.

Утім, у переліках навчальних дисциплін, рекомендованих зазначеним “Галузевим стандартом вищої освіти” для самостійного вибору педагогічних ВНЗ та вільного вибору студентів, ми, на жаль, не знайшли навчальних предметів суто методичного, методично-організаційного або педагогічно-творчого спрямування і змісту. Варто наголосити, що саме такі предмети окресленого спрямування краще за інші допомагають змістити в професійній підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва акценти з того, що знає і вміє студент, на те, в який спосіб він зможе передати набуті знання, уміння, навички і прагнення до творчого самовираження своїм учням.

До цього необхідно додати, що майбутнім фахівцям художнього профілю слід постійно пам’ятати про результативність і відповідальність педагогічного впливу вчителя на учнів, котрі значною мірою залежать від його особистості, професійної компетентності, підготовленості до організації, методичного забезпечення та здійснення педагогічного процесу як творчого. Окрім того, сьогодні психолого-педагогічні та фахово-ме-

тодичні основи підготовки вчителя образотворчого мистецтва, безумовно, мають закладатися відповідно до діючої системи безперервної освіти та з урахуванням вимог державної програми “Освіта. Україна XXI століття” і “Національної доктрини розвитку освіти України XXI століття”.

Підвищенню якості такої підготовки, на наш погляд, може відчутно сприяти активізація процесу використання в педагогічній діяльності важливих й незамінних підходів: системний, особистісний, комплексний, діяльнісний, компетентнісний, антропологічний, культурологічний, аксіологічний і безумовно — креативний, а також впровадження у практику різних за рівнями й типами навчальних закладів сучасних інноваційних і креативних освітніх технологій, максимально результативних форм і методів здійснення професійного та педагогічно майстерного становлення майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Отже, ефективність роботи з удосконалення національної системи освіти загалом та професійної підготовки вчителів образотворчого мистецтва зокрема можна успішно забезпечувати там, де творчо й наполегливо працюють висококваліфіковані, компетентні й творчо розвинені викладачі ВПНЗ, учителі та методисти, усі, хто, творчо актуалізуючи досвід попередніх поколінь, сміливо реформує та оптимізує сучасні процеси мистецької та професійної освіти, спрямовуючи їх на особистісно-творчий розвиток і самореалізацію кожного педагога — фахівця художнього профілю.

1. Глинская И.П. Изобразительное искусство : методика обучения в 4-6 кл / Ирина Павловна Глинская. — К.: Рад. школа, 1981. — 126 с.
2. Кайдановська О.О. Методичні рекомендації до курсу “Основи композиції” : творчі практичні завдання. / Олена Олександрівна Кайдановська. — Полтава : ПДПУ, 2002. — 56 с.
3. Ковальов О.Є. Декоративно-прикладне мистецтво у школі. 1-7 клас : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Олександр Єгорович Ковальов. — Суми : ВТД Університетська книга, 2006. — 144 с.
4. Ковальчук Т.П., Резниченко Н.И. Виды художественной работы с бумагой : наглядно-методическая разработка / Т.П. Ковальчук, Н.И. Резниченко. — Одесса : Астропринт, 1998. — 76 с.
5. Коновець С.В. Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва: монографія / С.В. Коновець. — Рівне : Волинські обереги, 2009. — 384

- с. 6. Мужикова І.М. Методика викладання образотворчого мистецтва : метод. рек. / Ірина Мирославівна Мужикова. — Полтава : ПДПУ, 2004. — 42 с.
7. Покровщук Л.М. Комп’ютерні технології у творчому розвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва : метод. посіб. / Людмила Михайлівна Покровщук. — Херсон : Айлант, 2005. — 92 с.

Annotation

Konovets Svitlana. Features of professional training of teachers of the fine arts in the pedagogical universities. In article the features of professional training of students - the future teachers of the fine arts in the pedagogical universities of Ukraine are proved; results of empirical research concerning a real state of the specified preparation in modern conditions are presented, the factors influencing quality of given process are analyzed.

Keywords: professional training, a teacher of the fine arts, the pedagogical university.

Аннотация

Коновец Светлана. Особенности профессиональной подготовки учителей изобразительного искусства в высших педагогических учебных заведениях. В статье обосновываются особенности профессиональной подготовки студентов — будущих учителей изобразительного искусства в высших педагогических учебных заведениях Украины, презентуются результаты эмпирического исследования реального состояния этой подготовки в современных условиях, анализируются факторы, которые влияют на качество данного процесса.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, учитель изобразительного искусства, высшее педагогическое учебное заведение